

Citeaux, hvorfra han vendte hjem med nye anvisninger og impulser: den rolige og gode periode blev kun afbrudt af bispernes og kongemagtens alt for store økonomiske krav til klosteret. Øm indtager også førerstillingen blandt de skandinaviske cistercienserklostre i udnyttelsen af de nye tekniske ressourcer og opfindelser. Blandt de i alt 32 klostre tilhørende denne orden var den tekniske viden og kunnen generelt høj, især blandt de 21 munkestiftelser.

Anna Götlind kan i en liste over tekniske hjælpemidler for samtlige klostre vise, at Øm lå i spidsen indenfor landbrug, energi, vandkraft, byggeri, håndværk og medicin. Andre klostre med stor teknisk viden og erfaring var Esrom, Løgum, Ry og Sorø med de svenske Alvastra, Nydala og Vernhem som de førende i nabolandet. Men har cistercienserklostrene også *formidlet* datidens tekniske viden og nye opfindelser til omverdenen? Anna Götlind vil sætte et stort spørgsmålstegn ved denne opfattelse, der stammer fra den kendte amerikanske forsker Lynn White Jr. i hans værk fra 1962 *Medieval Technology and Social Change*, hvor han ser munkene som tekniske pionerer, en teori, der er ført videre af den i Danmark virksomme forsker Brian McGuire. Han hævder, at Citeaux og Clairvaux ikke bare sendte fromme mænd til Norden: de gav skandinavien Vesteuropas tekniske viden, en tanke som også Arne Odd Johnsen i Norge og Olaf Olsen har gjort sig til talsmænd for. Anna Götlind foretager en meget nyttig, systematisk gennemgang af samtlige nordiske cistercienserklostre i et samlet perspektiv og sammenstiller de seneste forskningsresultater fra kildestudier og arkæologiske udgravninger. Hun mener, at man har tildelt munkene en alt for afgørende rolle som formidlere af opfindelser og teknisk kunnen. Teknikken må være kommet til Norden også

ad andre kanaler, hvilket hun især kan vise, når det gælder det fornemme Varnhem kloster øst for Vättern i Sverige. Det ser ikke ud til at tekniske innovationer blev spredt videre fra klostrene til deres umiddelbare nærhed eller omegn. Vi kan iagttage regulering af vand i byer som Stockholm, Vadstena og Visby, men ikke i landskabet omkring klostrene.

Desværre er forfatterens gennemgang af de enkelte klostre yderst kortfattet og summarisk, og man kunne have ønsket sig, at netop Øm, ud fra Olaf Olsens analyser, havde fået en lidt mere indgående behandling. Men som helhed har Götlind skabt et meget stimulerende bidrag til diskussionen om kulturens veje i højmiddelalderens Norden.

Michael Linton

Leif Søndergaard: *Fastelavnsspillet i Danmark i senmiddelalder – om »Den utro hustru« og fastelavnsspillets tradition.* (Odense Universitetsforlag, 1989). 134 s.

For folketroen, som den kommer til udtryk i fastelavnsspil, ordsprog, folkeviser og eventyr, er der ingen grund til at skelne mellem kristen trosverden og naturreligion. Begge steder henter den magiske elementer. Den folkelige forestillingsverden i fastelavnsspillet er derfor grundlæggende ikke-kristen. I senmiddelalderen var de dramatiske optrin i fastelavnstiden den eneste verdslige skuespilform af betydning i Danmark. Til efterverdenen formidler de en uvurderlig viden om by-håndværkernes måde at leve og tænke på. Spil som *Den utro hustru* og *Paris' dom* fortjener i høj grad forskningsinteresse. Spillene spejler dagligdagen i den katolske tid, og traditionen dør langsomt ud i og med reformationen. Tyve år efter at Luthers lære har sejret, kan *Pe-*

der *Palladius* stadig væk komme med heftige udfald mod »den Fastelaffuens Dieuffel her inden Københaffns Porte«.

Fastelavnsspil der faldt i hænderne på reformatorerne blev ødelagt, da de var skadelige for den offentlige moral i en tid med voksende krav om sædelighed og anstændighed. Til alt held blev nogle bevaret i et håndskrift i det Kgl. Bibliotek, en afskrift af den danske version af et tysk forlæg, der formodentlig har set dagens lys kort før 1536. *Leif Søndergaard* foretager en systematisk analyse af håndskriftet og præsenterer hele komedien *Den utro hustru* i et bilag, en grundig revision af S. Birket Smiths udgave fra 1874 sammenholdt med håndskriftet fra KB med udførlige kommentarer og ordforklaringer, præget af vor tids mere afslappede holdning til seksualitet og moral.

Tidligere havde forskningen placeret dette fastelavnsspil i Østdanmark med et forslag om Skåne som oprindelsessted; men alt tyder på, at tyske spil har været kilde til de fleste motiver og selve kernen i dramaet, som i høj grad ligner de fastelavnsspil, som f.eks. blev opført i Lübeck hvert år i perioden 1430-1515. De lybske spil adskiller sig fra de mere frivole optrin i Sydtykland f.eks. i Nürnberg og genspejler den stigende moralske stemning, der vokser frem i hele Nordeuropa i slutningen af senmiddelalderen med kritik af munkenes liderlighed, fråds og begær som et velyndet tema. Fastelavnsløjerne blev organiseret af bystyre, håndværkerlav, købmandsgilder og unge folk. De er et tidstypisk udtryk for den karnevals-kultur, der vokser frem i byerne i 1300-tallet med lån fra hedenske frugtbarheds- og årstidsritualer. De kontante fysiske omgangsformer er karakteristiske for håndværkere og gildesbrødre i senmiddelalderens købstæder.

Fra slutningen af 1400-tallet i Tysk-

land og begyndelsen af 1500-tallet i Danmark sætter *realitets-princippet* ind med større styrke, og samtidig sker en ændring i kvindebilledet, men det moralske kvindesyn er endnu ikke slået igennem i »Den utro hustru«, hvor kvindens seksualitet accepteres uden moralske kommentarer. Spillet, der er en samfunds- og standssatire i sine øbskøne og groteske scener, opstiller i dette drama et modbillede til opfattelsen hos de verdslige og ikke mindst kirkelige autoriteter.

Med sin analyse og kritiske udgave har Leif Søndergaard skabt et gennemarbejdet standardværk til glæde for den historiske forskning, men også for dem, som vil kaste sig ud i en opførelse af dette tidstypiske spil: et fjernt spejl af den tid reformationen lægger i graven.

Michael Linton

Frode Fyllingsnes: *Udergongen til dei norrøne bygdene på Grønland i seinmiddelalderen. Eit forskningshistorisk oversyn.* (Middelalderforum, 1990). 296 s.

Hvorfor de norrøne bygder på Grønland i midten af 1400-tallet blev lagt øde er stadigvæk et uopklaret spørgsmål. Det spinkle skriftlige kildemateriale og usikkerheden vedr. dateringerne af det omfattende arkæologiske fundmateriale har givet hypoteser og gætte-rier frit spil, ofte understøttet af nye, omdiskuterede naturvidenskabelige metoder. Med udfoldelse af stor fantasi har forskerne peget på forskellige faktorer. Thulekulturens eksimoer nåede formodentlig før år 1150 helt ned til Diskobugten og fortsatte sydover – har de udryddet nordboerne, eller var det isolation, pirater, udvandring til Amerika, pest, degeneration eller dårligere klima? Problemet har gennem tiderne udfordret forskerne, og det store antal te-